

કેટલીક ફૂટકલ કૃતિઓ

- રસીલા કડીઆ

સાત આઠ વર્ષ પહેલાં ઇન્ડોલોજી (અમદાવાદ)માં જતી ત્યારે શ્રી લક્ષ્મણભાઈ ભોજકે મને ફુટકલ પ્રતોના ઢગલાને વ્યવસ્થિત કરતાં કરતાં, કેટલીક પ્રતો ઉકેલવા આપેલી. પરન્તુ, તે એવી તો ગેરવલ્લે મૂકાઈ ગયેલી કે છેક હવે હાથ લાગી. અધૂરું રહેલું કામ પૂરું કર્યું. અહીં એક લાંબી પ્રત છોડીને બાકીની પ્રસ્તુત છે. પ્રતોને નમ્બરો મેં આપ્યા છે. વઢી, ‘ષ’નો જ્યાં યથો હોય ત્યાં ‘ચ’ કરી દીધો છે.

(૧)

આ રચનાની બે પ્રતો મઢી છે તેથી એમાં બીજી પ્રતના પાઠભેદ નીચે મૂકેલા છે અને કૃતિમાં તે પાઠ અધોરેખા સાથે મૂકેલ છે. શ્રી હસ્તિશ્રી (હસતીશ્રી)ના શિષ્ય જડાવશ્રીજીએ આ રચના કરી છે. આમાં કોઠારીપોઢમાંના શ્રી આદિજિનનું સ્તવન કરવામાં આવ્યું છે. સ્થલ્લનિર્દેશ થયો નથી પરન્તુ, ઉપરના માઢે સુવિધિનાથ બિરાજે છે અને શ્રી આદિનાથ ભોંયરામાં છે તે વિગતોલ્લેખ પ્રાયઃ અમદાવાદના વાઘણપોઢ (કોઠારીપોઢ એક સમયે મોટો વિસ્તાર હતો અને વાઘણપોઢ તેનો એક ભાગ હતો.)માં આવેલ આદીશ્વરના દેરાસરને સૂચવે છે. વઢી, ત્યાં નગારાં રાખવામાં આવતા હતા અને પ્રહર દરમ્યાન તથા આરતી વખતે વાગતા મેં સાંભળ્યા છે. સ્તવનમાં સરખી સહિયરો મઢીને, ભવસાગરને તરવા, શિવસુખને વરવા માટે સ્નાત્ર પૂજા કરી રહેલી વર્ણવી છે.

(૨)

પ્રસ્તુત રચના શેઠ બલુભાઈની છે. એમાં શ્રી મુનિસુવ્રતનાથની સ્તવના કરવામાં આવી છે. પદ્માવતી માતા અને સુમિત્રરાય પિતાના પુત્ર છે. સાઢ જોજન કાપીને, (અને તે પળ એક જ રાતમાં) ભરુચ ગામની ભાગોઢે આવીને સમવસરણમાં અશ્વને પ્રતિબોધ પમાડેલો. અશ્વ અનશન કરી દેવલોક ગયેલો. વઢી, ગૌતમગોત્રી ઘણાને પોતાની પેટે કેવલજ્ઞાન પમાડી, મોક્ષે મોકલ્યાં છે. તો પછી મને આપ શા માટે વિસરી જાવ છો ? મારી - તમારી પ્રીત પુરાણી

છે, અને એટલે જ આશ લગાવીને બેઠો છું. કવિ અંતે કહે છે કે મને તમારો બનાવી, તમારા ચરણ-કમઝમાં સ્થાન આપો. ભવોભવ બોધિ બીજનો લાભ પામતાં હું અવશ્ય મોક્ષસુખને પાત્ર બનું પછી મને મોક્ષસુખ આપજો.

પ્રસ્તુત સ્તવનમાં કવિશ્રીની મોક્ષસુખની ઝંખનાનું સુંદર નિરૂપણ થયેલું છે. શ્રી મુનિસુવ્રતનાથ તેમના આરાધ્ય જિનેશ્વર છે. ભગવાન સાથે રીસ કરી, (મારા-તમારા તમે શેષે કરો છો ?) અનેકોને મોક્ષનો લાભ આપ્યો છે તો પોતાને ય એમનો જ ગણી, મોક્ષ આપે એવી અપેક્ષા જાહેર કરે છે.

(૩)

પ્રસ્તુત કૃતિ હરિયાઝી સ્વરૂપની છે. આ સ્વરૂપમાં ગૂઢાર્થ હોય છે. દેખીતો વિરોધ લાગે પણ એનો અર્થ સમજાતાં બધું સ્પષ્ટ થાય. ઉઘાણું કે પ્રહેલિકા જેવું આ સ્વરૂપ છે.

અહીં અરિહંત, સિદ્ધ કે કેવલજ્ઞાનીની વાત હોય તેમ લાગે છે. એના બધા અર્થો હું સમજાવી શકતી નથી. વિદ્વાનો તેના અર્થ અંગે પ્રકાશ પાડે તેવી વિનંતિ.

(૪)

પં. ભાવસાગરના શિષ્ય લલિતસાગરની આ રચના છે. કષાયને વિષય બનાવી ઘણી સજ્જાય બની છે તેવી અહીં લોભની સજ્જાય છે.

લોભ એ દુર્ગતિનો દાતા છે. સંસારમાં લોભ ઘણો બૂરો છે આથી, લોભને ત્યજવો જોઈએ. આ માટે અનેક ઉદાહરણોથી વાતને સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુ અતિલોભને કારણે સાગરે નિવાસ પામ્યો. સુવર્ણમૃગના લોભથી દશરથપુત્ર રામે સીતાને ગુમાવી અને તે કારણે ઠામોઠામ ભટકવું પડ્યું.

દસમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત લોભનો કષાય જીવને નડે છે. લોભથી પરિગ્રહ થાય અને પરિગ્રહ જીવને ઘણું દુઃખ આપે છે. જો લોભનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો સુખ સાંપડે. જીવ દેવ, દાનવ કે રાજા બને છે કે ત્યાગથી મુક્તિ મેળવે છે. ईश्वरપ्राप्तियो - મોક્ષનો કેવલ આ એક જ રસ્તો છે - લોભ ત્યજો.

આમ અહીં લોભકષાય મોક્ષમાર્ગમાં કેવો અન્તરાયરૂપ છે, છેક દસમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત એ સાથે ને સાથે જ રહે છે અને એથી એને મહાચોર ગણ્યો

છે. લોભ ત્યજતાં, મોક્ષસુખ હાથવેંતમાં છે.

(૫)

પ્રસ્તુત રચના શ્રી ઉત્તમચંદની છે. સં. ૧૮૫૩ ચૈત્ર વદ ૧૦ના રોજ આ ‘ભાસ’ રચાયો છે. કવિના ગુરુનું નામ શિવચંદ છે. ગામ અને નગરોમાં વિહાર કરતાં કરતાં કવિના નગરમાં આવ્યા છે. સાથે સદ્ગુરુ શ્રી વિજય જિનેન્દ્રસૂરિ છે, જેઓ તપાગચ્છના નાયક છે. તેઓ અહીં વીરપ્રભુને વંદવા તથા ચતુર્વિધ સંઘને વંદાવવા આવ્યા છે.(કદાચ તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યા છે અને રસ્તામાં આવતા નગરોનાં દેરાસરનાં દર્શન કરતા જાય છે.) ગુરુના પિતાશ્રીનું નામ શાહ હરચંદ અને માતાનું નામ ગુમાન છે. સૂરિપદને પામેલા ગુરુ યજ્ઞે જ, ગુણને પાત્ર છે.

આમ અહીં ગુરુદર્શનનો થનાર આનન્દ વ્યક્ત થયો છે. અહીં ગુરુ નામ ગચ્છનામ માતાપિતાના નામ, સંવતના ઉલ્લેખથી કૃતિ ઐતિહાસિક રીતે મહત્ત્વની બને છે.

સાધ્વી જડાવશ્રીરચિત

(૧) શ્રી આદિજિન (કોઠારીપોઢમાંના) સ્તવન

રીઘવજી આવા ગુજર દેસ રે : અબોડા :
 હું તો પ્રણમુ બાલે વેસ રે : અ :
 તે તો કોઠારી પોઢમાં છજે રે : અ :
 પ્રભુ ભોઈરા માહી બીરાજે રે : અ : રી : ॥૧॥
 ઉપર સુવધીનાથજી રાજે રે : અ :
 તીહા ઢોલ નગારા બાજે રે : અ :
 સાથે સરણાઈ ધુગલ વાજે રે : અ :
 આકાસે દુંદભી ગાજે રે : અ : રીઘ : ॥૨॥
 અમે મલી સહીઅરની ટોલી રે : અ :
 સઘી ચસઠ બાલી ભોલી રે : અં :
 જલ ચંદન પ્રગમદ ઘોલી રે : અ :
 કેસર બરાસ રંગરોલી રે : અં : રીઘવ ॥૩॥

फुल धूपनी भरी तीहा झोली रे : अ :
 दीप अक्षत लीअे तीहा टोली रे : अ :
 फल नीवेद लीअे कर जोडी रे : अ :
 भवपूजा करे दिल खोली रे : अं : रीखः ॥४॥
 अंते भवसमुद्रने तरवा रे अः
 सीव सुदर वरने वरवा रे अं :
 गुरु हसतीसरी चीत करवा रे अं :
 जय जडाबसरी दील धरवा रे : अबोडा : [॥५॥

[नोंध : प्रस्तुत कृतिनी बीजा नकल पण प्राप्त थई छे. अेना अक्षरो परथी आ बन्ने नकलो एक ज हाथे थयेली जणाय छे आम छतां अेमां थोडाक पाठभेद छे जे नीचे प्रमाणे छे.

कडी : ३	पंक्ति २ :	चोसठ
कडी : ४	पंक्ति १ :	झोहली
कडी : ४	पंक्ति ३ :	नोवेद]

शेठ बलुभाई-रचित

(२) श्री मुनिसुव्रतनाथनुं स्तवन

सि(श्री) सुव्रत नी(जी)न साहबा रे, तुमें सीव वसीआं महाराज जो.
 तुम्हें माहरा ताहरा सेंना करो रे, मुजमां अंतर राखो जीनराज जो. ॥१॥
 माता तुमारी पदमावती रे, वली जनंक सुमितराय जो.
 तेहनें तमे प्रभु मोकलां रे, माहेन्द्र देवलोक माहराज जो. ॥२॥

सी सुव्रत.....

अेक रातमां हे प्रभुजी तंमे रे, आव्या आ(सा)ठ जोजन जीनराज जो,
 भरु(व)च गांमनी भागोले रे रचु संमोवसरण माहराज जो. ॥३॥

सी सुव्रत.....

स्वामी मीत्र जांणी आवा तुंजो रे, अस्व प्रतीबोधने काज जो,
 अणसण उचरावु तेहनें तमें रे आपु देवलोकनुं तुमें राज जो. ॥४॥

सी सुव्रत.....

वली गोतेंम गोत्री बहुने तंम्ये रे कीधां आप समां जीनराज जो,
ईत्यादीक सरवे तुम तंणो रे कंम मोक्षे मोकल्य माहराज जो. ॥५॥

सी सुव्रत.....

स्व(स्वा)मी हु स्या माटे वीसरो रे पीत पुराणी मंने घणी आस जो,
प्रभु ताहर(रा) करी आपो मंने रे तमारा चरणकमळ नीवास जो. ॥६॥

सी सुव्रत.....

अेम भवोभव मुजने आपीअे रे कांईक बोधबीजनो लाभ जो
तीहा सेठ बलुभाई अमे कहे रे पछे आपो मोक्ष सुखना राज जो ॥७॥

सी सुव्रत.....

रंगविजयकृत (३) हरियाळी

(महावीर जिनेसर उपदिसे - ओ देशी)

अेकपुरुष नवलो तुमे सांभलज्यो नरनारी रे
सुणतां कौतुक उपजें, कहिज्यो अरथ विचारी रे ॥१॥

सांभलजो वात विनोदनी.

रात दिवस ऊभो रहें, न गणें धुप नें वरषा रे
उपसम रसमां झीलतो, सत्रु मित्रु सम सरखा रे. ॥२॥ सांभलजो०
अष्टोत्तर सत्त नांम छे, निरनामी सहु जाणे रे,
खलक मुलक खट दर्शने, ओ नरनें नित्य वखाणें रे ॥३॥ सांभलजो०
त्रिण काया दोय जीव छों, त्रिण मस्तक जस दीपें रे,
रुपे मनमथ सुंदरु, तेजें तरणी जीपे रे ॥४॥ सांभलजो०
वदन कमल ते पुरुषनां, अेक सहस दोय मानें रे
दोय सहस दोय जीभ छे, लीनो आतंम ध्याने रे ॥५॥ सांभलजो०
नेत्रानंदन नेत्र छें, दोय हजारनें च्यार रे
खट कर नें पग च्यार छे, पूंछ अेक मन धार रे ॥६॥ सांभलजो०
पूत्र अनंता छें तेहनें, नारी नहि वली कोई रे
ब्रह्मचारी सिर सेहरो, वली परण्या नारी सोई रे ॥७॥ सांभलजो०
हरीहर ब्रह्म पुरंदरु, नमवा पद[पं]कज आवें रे

अहनिस सेवामें रहें, पण कोइनें न बोलावे रे ॥८॥ सांभलजो०
 अचरिज अेक तिणें कीयो, तेह सकरमी कहावें रे
 तेहनां ध्यानं थकी घणां सीवपद पदवी पावे रे ॥९॥ सांभलजो०
 नग्न नहीं नभ छे वस्त्र, नहीं वस्त्र धरतो रे
 निज शत्रुने जीपवा, जोगमुद्रा अनुसरतो रे ॥१०॥ सांभलजो०
 अेहवा नरने वांदतां, मिथ्या मोहथी विघटें रे
 अमृत पद लहें रंगथी, निज आतम गुण प्रगटें रे ॥११॥ सांभलजो०
 इतिश्री हरियाली गर्भित स्तवन संपूर्ण
 शुभं भवतू ।

ललितसागरकृत

(४) लोभनी सज्झाय

लोभ न करीइं प्राणीया, लोभ बुरो रे संसार.
 लोभ सरीखो को नही, दुरगतीनो दातार रे ॥१॥
 भविकजन लोभ तणो परिहार, तुमें करज्यो निरधार.
 अतिलोभ लक्ष्मीपती, सागर नामें सेव.
 पूर पयोनिधिमां पड्यो, जई बेठो तस हेंठ. भ० ॥२॥
 सोवनमृगना लोभथी, दसरथसुत श्री राम.
 सिता नारि गमाविने, भमिआ ठांमोठांम. भ० ॥३॥
 दसमा गुंणठांणा लगे, लोभ तणो छे चोर,
 सीवपूर जाते जीवनें, अेहि ज मोटो चोर. भ० ॥४॥
 नव विधि परिग्रह लोभथी, बहु दुख पांमें जीव,
 परवस पडिया बापडा, पाडे अहो निसरीव. भ० ॥५॥
 परिग्रहना परिहारथी, लहीइं सुख सरिकार,
 देव दानव नरपति थई, जइव्यै मुगति मोझार. भ० ॥६॥
 भावसागर पंडित तणो, ललितसागर बुध सीस,
 लोभ तणें त्यागे करी, पूगे सयल जगीस. ॥भ० ॥७॥
 इति लोभ सज्झाय.

शिवचंदकृत

(५) विजय जिनेन्द्रसूरि भास

गाम नगर पूर वीचरता रे, आव्या धीरपूर नगर मोझार ॥१॥

सखी वधावाने सहगुरुरे, श्री विजय जैनेन्द्र सुर

तपगच्छनायक अभिनवा रे, दिन दिन चढते नूर. स० ॥२॥

वीर जनंदने वंदवा रे, वली करवा निरमल देह

चतुरविध संघने वंदाववा रे, आव्या अधिक सनेह सः ॥३॥

सा हरचंद कुल सेहरो रे, मात गुमाननो जाता

पाट दीपाव्यो सूरि धर्मनो रे, गुरु दीनदयाल गुणपात्र. स. ॥४॥

संवत अढार समे त्रेपने रे, चैत्र वद दसमीउ जाण

घणुं जीवज्यो कहे उत्तमचंदनो रे, शिवचंद गुरु गुण खाण स० ॥५॥

इति भास संपूर्ण